

کنکاشی بر مولفه‌های سلامت و محیط زیست در محتوای کتب درسی علوم تجربی دوره اول ابتدایی

مقاله پژوهشی

مهدی چیت ساز^۳نورمحمد براهویی مقدم^۲مجید کهرزهی^۱

چکیده هدف از پژوهش حاضر، تحلیل محتوای کتب درسی علوم تجربی اول تا سوم ابتدایی براساس میزان توجه به مولفه‌های ابعاد سلامت (شامل سلامت جسمی، سلامت روانی، سلامت معنوی و سلامت اجتماعی) و مولفه‌های محیط زیست (شامل آب، هوا، خاک و صوت) می‌باشد. روش پژوهش از نوع تحلیل محتوا به شیوه توصیفی بود که برای گردآوری داده‌ها از چک لیست محقق ساخته استفاده شد. جامعه آماری مشتمل بر کتب درسی علوم تجربی پایه اول، دوم و سوم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ در قالب ۴۲ درس و ۳۱۸ صفحه بود. واحد تحلیل نیز شامل تمام صفحات (شامل متون، تصاویر، فعالیت‌ها و پرسش‌ها) بود که برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل، از روش آمار توصیفی (جداول فراوانی و درصد) استفاده شد. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها حاکی از آن بود که محتوای کتب علوم تجربی دوره اول ابتدایی به تمامی مولفه‌های ابعاد سلامت و همچنین مولفه‌های آموزش محیط زیست پرداخته اما میزان توجه به برخی از مولفه‌ها از یکنواختی، تعادل و فراوانی مطلوبی برخوردار نبوده است. به طوری که در خصوص مولفه‌های ابعاد سلامت، به سلامت جسمی و سلامت اجتماعی بیشتر و به سلامت معنوی و سلامت روانی کمتر پرداخته شده است. همچنین در بررسی و تحلیل مولفه‌های آموزش محیط زیست نیز، این کتب، به مولفه‌های آب و هوا بیشتر و به مولفه‌های خاک و صوت کمتر پرداخته است.

واژه‌های کلیدی: تحلیل محتوا، علوم تجربی، مولفه‌های سلامت، مولفه‌های محیط زیست، دوره ابتدایی.

Exploring the components of health and the environment in the content of experimental science textbooks in the first elementary school

Majid Kahrazahi

Noormohammad Barahoei Moghadam

Mehdi Chitsaz

Abstract The purpose of this research is to analyze the content of first to third elementary experimental science textbooks based on the level of attention to the components of health dimensions (including physical health, mental health, spiritual health, and social health) and environmental components (including water, air, soil and sound). The research method was descriptive content analysis which used a researcher-made checklist to collect data. The statistical population consisted of textbooks of first, second and third grade elementary experimental sciences in the academic year 1399-99 in the form of 42 lessons and 318 pages. The analysis unit also included all pages (including texts, images, activities and questions) that descriptive statistics method (frequency and percentage tables) was used to analyze the data. The results of data analysis showed that the content of experimental science textbooks in the first year of elementary school deals with all components of health dimensions as well as components of environmental education, but the amount of attention to some components has a uniformity, balance and frequency. Has not been. So that

* تاریخ دریافت مقاله ۱۴۰۱/۰۲/۲۱ و تاریخ پذیرش آن ۱۴۰۱/۰۸/۲۵ می‌باشد.

^۱ دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید مطهری زاهدان، ایران.

Email: mkahrazahi1378@gmail.com

^۲ عضو هیات علمی گروه علوم تجربی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

^۳ دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان پردیس علامه امینی تبریز، ایران

regarding the components of health dimensions, more physical health and social health and less spiritual and mental health. Also, in reviewing and analyzing the components of environmental education, these books have dealt more with the components of climate and less with the components of soil and sound.

Keywords: Content analysis, experimental sciences, health components, environmental components, elementary school.

مقدمه

با گذشت زمان و تغییر سبک شیوه‌های زندگی در هر فرهنگ و اجتماعی همگام با پیشرفت‌های نوین علم و تکنولوژی به تدریج بر پیچیدگی‌های زندگی افزوده شد و بحث بهداشت و آموزش سلامت در تمامی ابعاد آن ضرورت یافت تا جایی که می‌توان به عنوان مهمترین اولویت‌های کاری در هر جامعه‌ای از آن یاد کرد (علیپور و همکاران، ۱۳۹۵). سلامت، سرمایه ارزشمندی است که حفظ، صیانت و ارتقای آن جزو مهمترین تلاش‌های زندگی روزمره تمامی انسان‌ها محسوب می‌شود. انسان سالم محور توسعه پایدار بوده و داشتن سلامتی برای بهره‌مند شدن انسان‌ها از مواهب الهی امری ضروری است. لذا، توجه به سلامتی و تلاش برای حفظ و ارتقای آن همواره جزو یکی از مهمترین اولویت‌ها مطرح بوده است. در این بین مأموریت اصلی نظام سلامت، ارتقای سطح سلامت و پاسخ گفتن به نیازهای مردم و جامعه است (نقشه تحول نظام سلامت جمهوری اسلامی، ۱۳۹۰).

سلامت از دیدگاه سازمان جهانی بهداشت (WHO)؛ فقدان بیماری و ناخوشی نیست بلکه عبارت است از داشتن احساس رضایت کامل جسمانی، روانی و اجتماعی. همچنین از دیدگاه سازمان بهداشت جهانی (World Health Organization Geneva 2003) مولفه‌های آموزش سلامت شامل تغذیه سالم، آب آشامیدنی سالم، داشتن ارتباط سالم با دیگران و پیشگیری از ایدز با ارائه آموزش مسائل جنسی (تولید مثل، شناسایی افراد و حفاظت از خود در برابر بیماری‌ها) می‌باشد.

با توجه به نقشی که مولفه سلامت در زندگی همه افراد جامعه دارد و به عنوان یکی از منابع مهم در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فردی نیز مطرح می‌شود. از سوی دیگر با عنایت به حساسیت ویژه مقطع دوره ابتدایی بخصوص کلاس اول در شکل‌گیری عادات و رفتار، توجه به این امر خطیر از وظایف مهم هر دولتی به شمار می‌رود و نظام آموزشی نیز برای نیل به این هدف ارزشمند، نیازمند آموزش بهداشت و سلامت در مدارس است (صاحب یار و همکاران، ۱۳۹۸).

مفهوم سلامت خود مولفه‌ها و ابعاد بسیاری را شامل می‌شود که تمامی این ابعاد و مولفه‌ها بطور هماهنگ، مکمل و مرتبط به هم در راستای تحقق و فراهم نمودن سلامتی افراد و حتی محیط زندگی آنان نقش بسیار حیاتی را ایفا می‌نمایند. از طرفی، برای بحث در خصوص مفهوم سلامت بایستی به تمامی ابعاد آن توجه داشت. شناسایی و آموزش همه ابعاد

سلامت به دانش آموزان در مدارس از دوره ابتدایی قطعاً می‌تواند در آینده زمینه ساز جامعه‌ای سالم، کوشا، فعال و پایبند به مسائل بهداشتی و همچنین داشتن محیط زندگی سالم را در پی داشته باشد.

سلامت دارای مولفه‌ها و ابعاد متعددی می‌باشد. در یک تقسیم‌بندی کلی مهمترین ابعاد سلامت شامل بعد سلامت جسمی، روانی، معنوی و اجتماعی می‌باشد. هر چند برخی از این ابعاد نیز به خرده ابعادی نیز تقسیم می‌شود. (حاتمی و همکاران ۱۳۹۸، حلم سرشت و همکاران ۱۳۷۷).

شناخته شده‌ترین بعد از سلامت که بسیار به آن پرداخته می‌شود بعد سلامت جسمی است که مرتبط با عملکرد بخش‌های مختلف بدن افراد می‌باشد. بسیاری از افراد گمان می‌کنند که سلامت جسمی تنها بعد مهم سلامت بشمار می‌رود. در حالی که این بعد فقط بخشی از سلامت افراد را شامل می‌شود. به طور کلی این بعد از سلامت شامل؛ بهداشت پوست، مو و ناخن‌ها، بهداشت دست و پا، بهداشت دهان و دندان، ورزش و تحرک بدنی مناسب، سیمای خوب، استراحت کافی، داشتن اندام‌های مناسب و مراقبت و پیشگیری و ... یا هر آنچه مربوط به سلامت بدن انسان است.

سلامت روانی بعد دیگری از سلامت می‌باشد که به افراد کمک می‌کند تا با ایجاد روش‌های صحیح از لحاظ روانی و عاطفی بتوانند با محیط خود سازگاری نموده و راه‌حل‌های مطلوب‌تری را برای حل مشکلاتشان انتخاب نمایند. هدف از اهمیت سلامت روانی در مدارس، ایجاد شرایط و محیطی سالم برای رشد و پرورش ذهن و روان دانش‌آموزان و یافتن راه حلی برای آموزش مهارت‌های اجتماعی مطلوب در جهت مقابله با دشواری‌ها و چالش‌های زندگی آینده آنان است. برخی از مهمترین نشانه‌های سلامت روانی عبارتند از: درست رفتار کردن یا کنترل رفتار، مثبت اندیشی، هدفدار بودن، توانایی هماهنگ شدن، باورپذیری، خودشناسی، کارآمدی و همچنین مواردی در زمینه عاطفی و نگرشی افراد نظیر؛ توانایی بیان احساسات و توانایی برقرار کردن ارتباط پایدار و پیوسته با اطرافیان، توانایی رابطه محبت آمیز و ... (دانشمند و همکاران، ۲۰۱۶).

سلامت معنوی از ابعاد تاثیرگذار بر سایر ابعاد سلامت به شمار می‌آید. یکی از عمده بیماری‌ها و عوارض جسمی و اجتماعی داشتن احساس پوچی، بیهودگی و تزلزل روحی است که ناشی از فقدان بعد معنوی در افراد است. برخی از مهمترین نشانه‌ها و ملاک‌های سلامت معنوی مشتمل بر داشتن ایمان و توکل به خدا، معنویت، داشتن هدف و برنامه برای زندگی، کمال‌جویی، تعهد، تاب‌آوری، امیدواری، داشتن عزت نفس و آرامش، صبوری، شناخت و توانایی عمل کردن به باورها، اعتقادات و اصول مذهبی، اخلاقی و پایبندی به آنها و .. می‌باشد (حاتمی و همکاران ۱۳۹۸، حلم سرشت و همکاران ۱۳۷۷).

سلامت اجتماعی یکی دیگر از ابعاد مهم سلامت است. در حقیقت، سلامت اجتماعی یکی از ابعاد سلامت عمومی در جامعه در راستای سایر ابعاد سلامت نقش بارزی در توسعه و پایدار جامعه ایفا می‌کند (عابدینی و همکاران، ۱۳۸۸). مهمترین هدف این بعد از سلامت، سلامت و رفاه عمومی مردم است که دستیابی به تندرستی مطمئن و ایجاد احساس سلامت، بهبودی و آسودگی در تمام گروه‌های سنی جامعه بشری می‌باشد (حاتمی و همکاران ۱۳۹۸). مهمترین ملاک-

های سلامت اجتماعی شامل جامعه پذیری، مشارکت اجتماعی، شکوفایی اجتماعی، همبستگی اجتماعی، پذیرش اجتماعی، انسجام اجتماعی و پشتیبانی از سوی خانواده و دوستان و یا به بیان کلی، مهارت‌های لازم برای حضور فعال در اجتماع می‌باشد.

در کنار اهمیت توجه و آموزش مولفه‌های سلامت در تمامی ابعاد آن در مدارس به دانش‌آموزان، توجه به سلامت محیط‌زیست نیز ضروری است. سلامت محیط زیست (محیط زندگی) به عنوان یکی از ابعاد سلامت شناخته شده است. هدف نهایی از آموزش محیط زیست در مدارس، پرورش دانش‌آموزان و شهروندان و بزرگسالانی متعهد و مسئول در قبال محیط زیست و تاکید بر ایجاد تغییرات بنیادی در سه حوزه دانش، نگرش و مهارت به عنوان ابعاد اصلی یادگیری دانش‌آموزان می‌باشد. در این راستا، مجموعه تجارب و فرصت‌های یادگیری نیز طوری انتخاب و اجرا می‌شوند که دانش‌آموزان از طریق مشارکت فعالانه در آن‌ها به این تغییرات دست یابند (ماشاءاللهی نژاد، ۱۳۹۸).

به بیان دیگر، سلامت محیط زیست همان سلامت محیط فیزیکی و محیط زندگی پیرامون ما می‌باشد. محیط زیست همچون سلامت خود از خرده مولفه‌هایی تشکیل شده، مانند مسکن، حمل و نقل، گیاهان، جانوران، تنوع زیستی، آب آشامیدنی سالم و هوای پاک. اما به منظور تحدید موضوع در این پژوهش فقط مولفه‌های مهم و اساسی سلامت محیط زیست شامل: آب، هوا، خاک و صوت مورد مطالعه و کنکاش قرار گرفته است.

با توجه به اهمیت مولفه‌های ابعاد سلامت و مولفه‌های محیط زیست، مدارس و محتوای درسی بهترین پایگاه‌های عملیاتی کردن آموزش در زمینه ایجاد رفتار بهداشتی و سلامت سالم و همچنین حفظ و ارتقای محیط زیست برای دانش‌آموزان هستند (صاحب یار و زوار، ۱۳۹۸). زیرا، یکی از پایگاه‌های به ظهور رسیدن و جلوه اهداف تعیین شده آموزشی، کتاب‌های درسی هستند که محتوای آنها باید به خوبی بتواند اهداف از قبل تعیین شده برای نظام‌های آموزشی را محقق سازند در غیر اینصورت نیل به اهداف محقق نخواهند شد. چه بسا منجر به ایجاد فاصله فراگیران با اهداف نظام‌های آموزشی خواهد شد.

بررسی پیشینه تحقیقات گذشته نسبت به مولفه‌های ابعاد سلامت و محیط زیست حاکی از اهمیت و تاکید بر آموزش این مولفه‌ها در کتب درسی بوده‌اند. در این راستا، اخیراً رضایی، نجفی و شفیعی در پژوهش خود به این نتیجه دست یافتند که از دیدگاه معلمان دوره ابتدایی شهر ازنا میزان انطباق محتوای برنامه‌های درسی دوره ابتدایی با نیازهای مرتبط با ارتقای سواد محیط زیستی دانش‌آموزان در حوزه شناختی و حیطه‌های دیدگاه بلوم مطابقت دارد. هر چند که میزان مطلوبیت هر یک از حیطه‌ها یکسان نبوده و متفاوت است.

حدیدچی، ناطقی و سیفی در پژوهشی به بررسی وضعیت موجود آموزش بهداشت روانی در برنامه‌های درسی دوره اول متوسطه پرداختند که نتایج تحلیل نشان داد که برنامه درسی دوره متوسطه اول از نظر آموزش بهداشت روان در

دروس مورد بررسی وضعیت مناسبی نداشت و کمتر به بحث بهداشت روان دانش‌آموزان پرداخته شده است در حالی که دانش‌آموزان در رده‌های مختلف از لحاظ مسائل روانی جزو گروه‌های حساس محسوب می‌شوند.

صاحب یار و زوار در پژوهشی به تحلیل محتوای کتاب‌های پایه‌های دوره اول ابتدایی بر اساس مفروضه‌های نظام آموزش سلامت: مدل آنتروپی شانون پرداخت که نتایج تحلیل محتوای آنتروپی شانون نشان داد که در بررسی کتاب‌های دوره اول ابتدایی، مولفه مربوط به سلامت روانی و سلامت تغذیه بیشترین فراوانی و اهمیت را به خود اختصاص داده و مولفه‌های شاخص معلولیت، پیشگیری از رفتارهای پرخطر و سلامت محیط زیست توجه کمتری شده است در مجموع یافته‌های حاصل از فراوانی مولفه‌ها نشان داد که مولفه‌های نظام سلامت از توزیع نرمال برخوردار نیستند.

نتایج پژوهش ماشاءاللهی و همکاران با عنوان تحلیل محتوای برنامه درسی درس علوم تجربی دوره ابتدایی از منظر توجه به مولفه‌های محیط زیست نشان داد که بیشترین میزان توجه کتاب‌های درسی علوم تجربی دوره ابتدایی به آموزش‌های محیط زیست، به ترتیب مربوط به پایه پنجم، چهارم، سوم، اول و دوم بوده است. بطور کلی نتایج تحقیق آنان حاکی از آن بود که بیشترین میزان توجه به استانداردهای آموزش محیط زیست در کتاب‌های درسی علوم تجربی دوره ابتدایی هم در واحد جملات و هم تصاویر مربوط به این استانداردها می‌باشد.

پژوهش عبدالرحیمان و همکاران در تحلیل محتوای کتاب علوم پایه دوم ابتدایی از منظر توجه به آموزش مولفه‌های بهداشت و سلامت نشان داد که محتوای کتاب علوم دوره ابتدایی به برخی مولفه‌های بهداشت و سلامت کمتر و یا اصلاً توجهی نکرده است. به طوری که مولفه‌ی مربوط به سلامت روانی، بیشترین فراوانی و مولفه سلامت جسمی کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. پاکار و همکاران در پژوهشی به تحلیل محتوای مولفه‌های سلامت در کتاب‌های علوم تجربی شش پایه دبستان پرداختند که نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که به مولفه سلامت جسمی بیش از سایر مولفه‌ها توجه شده و سلامت روانی و جنسی کمترین میزان توجه را به خود اختصاص داده است و کتاب‌های درسی علوم به یک نسبت، مولفه‌های آموزش سلامت را پوشش نداده‌اند.

قندی و همکاران در پژوهشی به تحلیل محتوای کتاب فارسی مهارت‌های خوانداری پایه دوم ابتدایی بر اساس مولفه‌های آموزش سلامت پرداختند که یافته‌های تحلیل آنان نشان داد که در کتاب فارسی خوانداری میزان توجه به هر یک از مولفه‌های آموزش سلامت متفاوت است. به طوری که مولفه مسئله بیماری و عوامل آن بیشترین میزان فراوانی و کمترین میزان فراوانی نیز به مولفه‌های بهداشت دهان و دندان، مواد مخدر و سیگار و ورزش و تحرک بدنی مربوط است در حالی که در محتوای کتاب فارسی خوانداری پایه دوم ابتدایی به برخی مولفه‌های آموزش سلامت کمتر و یا اصلاً توجهی نشده است.

جوانمرد و همکاران در تحقیقی به تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی و علوم تجربی دوره ابتدایی ایران به لحاظ توجه به معضلات زیست محیطی پرداختند که یافته‌های پژوهش نشان داد که در کل کتاب‌های تعلیمات اجتماعی و علوم تجربی در کل به معضلات زیست محیطی توجه کمی داشته‌اند. به نحوی که بیشترین توجه را کتاب تعلیمات

اجتماعی پایه سوم و کمترین توجه را کتاب تعلیمات اجتماعی پنجم و در کتاب علوم تجربی بیشترین توجه را کتاب علوم تجربی پایه دوم و کمترین توجه را کتاب علوم تجربی پایه چهارم نسبت به معضلات زیست محیطی داشته‌اند. با توجه به تحقیقات انجام شده در زمینه آموزش مولفه‌های ابعاد سلامت و محیط زیست، پژوهش حاضر با هدف کنکاشی در تحلیل محتوای کتب درسی علوم تجربی دوره اول ابتدایی براساس میزان توجه به مولفه‌های ابعاد سلامت (شامل سلامت جسمی، سلامت روانی، سلامت معنوی و سلامت اجتماعی) و مولفه‌های محیط زیست (شامل آب، هوا، خاک و صوت) می‌باشد. این پژوهش بصورت ترکیبی مولفه‌های ابعاد سلامت و همچنین مولفه‌های محیط زیست را در محتوای کتاب‌ها بصورت کلی مورد بررسی قرار خواهد داد. بدین منظور برای بررسی این اهداف و رسیدن به نتیجه مطلوب سوالات زیر طرح شده است.

۱. میزان توجه محتوای کتاب علوم تجربی اول ابتدایی بر اساس ابعاد سلامت و مولفه‌های محیط زیست تا چه میزان است؟

۲. میزان توجه محتوای کتاب علوم تجربی دوم ابتدایی بر اساس ابعاد سلامت و مولفه‌های محیط زیست تا چه میزان است؟

۳. میزان توجه محتوای کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی بر اساس ابعاد سلامت و مولفه‌های محیط زیست تا چه میزان است؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر، از حیث هدف، کاربردی و از نظر جمع‌آوری داده‌ها بصورت مطالعه توصیفی و با رویکرد تحلیل محتوا صورت گرفته است. در روش تحلیل محتوا، محتوای آشکار و پیام‌ها بطور نظام دار و کمی توصیف می‌شود. به بیان دیگر، تحلیل محتوا روشی مناسب برای پاسخ دادن به سوال‌هایی درباره محتوای یک پیام است. از این رو، این روش را می‌توان تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی قلمداد کرد (سرمد و همکاران ۱۳۹۹).

جامعه آماری این پژوهش، مشتمل بر کتب درسی علوم تجربی پایه اول، دوم و سوم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ در قالب ۴۲ درس و ۳۱۸ صفحه بود. در انتخاب حجم نمونه جامعه مذکور، در روش نمونه‌گیری، به دلیل محدود بودن حجم جامعه، نیازی به نمونه‌گیری نبوده و همه محتوای کتاب به عنوان جامعه (نمونه برابر جامعه) انتخاب و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. بطور خلاصه، جامعه آماری پژوهش به شرح جدول زیر می‌باشد.

جدول ۱ جامعه آماری پژوهش

تعداد صفحات کتاب	تعداد فصول کتاب	کتاب علوم تجربی
۱۰۳	۱۴	علوم تجربی اول ابتدایی
۱۰۳	۱۴	علوم تجربی دوم ابتدایی
۱۱۲	۱۴	علوم تجربی سوم ابتدایی
۳۱۸	۴۲	مجموع

سرمد، بازرگان و حجازی (۱۳۹۹) برای تحلیل محتوا مراحل مختلفی از جمله، این سه مرحله عمده زیر را ذکر کرده‌اند:

۱. مرحله قبل از تحلیل (آماده سازی و سازمان دهی) شامل: انتخاب محتوا، اهداف و بیان ملاک‌های محتوا

۲. بررسی مواد (پیام) شامل: انتخاب واحدها (واحد ثبت)، انتخاب سیستم شمارش، انتخاب مقوله‌ها

۳. پردازش نتایج (پردازش داده‌ها)

واحد تحلیل در پژوهش حاضر، مشتمل بر تمام صفحات از جمله متون، تصاویر و فعالیت‌های کتاب بود. علاوه بر این بخش‌هایی چون فکر کنید، جمع آوری اطلاعات، آزمایش کنید، گفت‌وگو کنید، ایستگاه تفکر، کاوشگری، کار در کلاس، بیرون از کلاس، گزارش کنید، در اختیار شما، کار و فناوری، علم و زندگی، آداب و مهارت‌های زندگی، شگفتی‌های آفرینش، نکته بهداشتی، هشدار، ایمنی قبل از هر چیز و نوشته‌های پاورقی پایین متون با عنوان خواندن کلید یادگیری در کتب علوم دوره دوم ابتدایی در سه حیطه شناختی، عاطفی و مهارتی نیز به عنوان واحد‌های تحلیل مورد بررسی و واکاوی قرار گرفتند. واحد تحلیل، بخشی از محتوا است که مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در واقع، واحد تحلیل همان چیزی است که متن و محتوای مورد بررسی را به عناصر مجزا و یکسان تقسیم و قابل شمارش می‌سازد که با این عمل یکی از اجزای مهم و اساسی روش تحلیل محتوا محقق می‌شود و در تعریف تحلیل محتوا آن را فنی برای تجزیه و تحلیل عینی، کمی و نظام مند محتوای بارز اطلاعات دانسته‌اند (محمدی مهر ۱۳۸۹).

بعد از انتخاب و بررسی واحد تحلیل، بر اساس مطالعه مبانی نظری، پیشینه و منابع مرتبط در دسترس مهمترین ملاک‌ها و شاخص‌های هر یک از مولفه‌های ابعاد سلامت و مولفه‌های محیط زیست مشخص شدند که برای تشخیص فراوانی هر یک از این مؤلفه‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از چک لیست‌های محقق ساخته استفاده شد.

در ادامه براساس این ملاک‌ها در چک لیست‌ها، فراوانی یا به عبارتی تاکید هر یک از مولفه‌ها در کتب مورد بررسی در قالب (متن، تصویر و فعالیت‌ها) بصورت تفکیک شده شمارش شد. در مواردی نیز بعضی از بخش‌های یک محتوا به چندین مولفه همزمان پرداخته بود که تمامی مولفه‌ها در نظر گرفته شد. در مرحله بعد فراوانی هر یک از این مولفه‌ها در قالب جدول‌هایی قرار داده شدند. بعد از به دست آمدن فراوانی هر یک از مولفه‌های ابعاد سلامت به درصدگیری پرداخته شد. سپس بر اساس جداول حاصل از آمار توصیفی (فراوانی و درصد فراوانی) برای رسیدن به پاسخ هر یک از سوالات تحقیق بصورت استنباطی اقدام شد.

برای تعیین و تایید روایی و پایایی چک لیست‌های حاصل از تحلیل محتوا از روش روایی صوری و محتوایی و همچنین نظرات ۲ تن از اساتید متخصص با این حوزه استفاده شد. همچنین میزان برآورد همبستگی ارزیابی توافقی بین دو کد گذار با استفاده از فرمول ویلیام اسکات ۸۶٪ درصد به دست آمد.

یافته‌ها

۱. میزان توجه محتوای کتاب علوم تجربی اول ابتدایی بر اساس ابعاد سلامت و مولفه‌های محیط زیست تا چه میزان است؟

در تحلیل و بررسی‌های انجام شده در کتاب علوم تجربی اول ابتدایی مشتمل بر ۱۴ درس در ۱۰۳ صفحه که شامل تمام متون، تصاویر و فعالیت‌ها در این کتاب بر اساس مولفه‌های ابعاد سلامت، فراوانی داده‌ها و درصد میزان توجه محتوای کتاب به هر یک از ابعاد سلامت به شرح جدول زیر به دست آمد.

جدول ۲ فراوانی و درصد فراوانی میزان توجه به مولفه‌های ابعاد سلامت در کتاب علوم تجربی اول ابتدایی

مجموع داده‌ها	سلامت اجتماعی	سلامت معنوی	سلامت روانی	سلامت جسمی	مؤلفه‌های ابعاد سلامت
۷۸	۲۹	۶	۱۱	۳۲	فراوانی
۱۰۰	۳۷٪/۱۸	۷٪/۶۹	۱۴٪/۱۰	۴۱٪/۰۳	درصد فراوانی

طبق یافته‌های جدول ۲ که فراوانی و درصد فراوانی میزان توجه مولفه‌های ابعاد سلامت را نشان می‌دهد می‌توان گفت کتاب علوم تجربی اول ابتدایی به سلامت جسمی بیشتر پرداخته و در مقابل به سلامت معنوی کمتر از بقیه ابعاد پرداخته است.

جدول ۳ فراوانی و درصد فراوانی میزان توجه به مولفه‌های محیط زیست در کتاب علوم تجربی اول ابتدایی

مجموع داده‌ها	مؤلفه‌های صوت	مؤلفه‌های خاک	مؤلفه‌های هوا	مؤلفه‌های آب	مؤلفه‌های محیطی
۵۷	۲	۱۵	۲۷	۱۳	فراوانی
۱۰۰	۳٪/۵۱	۲۶٪/۳۱	۴۷٪/۳۷	۲۲٪/۸۱	درصد فراوانی

بر طبق یافته‌های موجود در جدول فوق می‌توان استنباط کرد که کتاب علوم تجربی اول ابتدایی در میزان توجه به مولفه‌های آموزش محیط زیست به مولفه‌ی هوا بیشتر پرداخته و در مقابل به مولفه‌ی صوت نسبت به سایر مولفه‌های آموزش محیط زیست کمتر پرداخته است.

۲. میزان توجه محتوای کتاب علوم تجربی دوم ابتدایی بر اساس ابعاد سلامت و مولفه‌های محیط زیست تا چه میزان است؟

پس از مطالعه و بررسی‌های صورت گرفته از تمامی محتوای کتاب علوم تجربی پایه دوم ابتدایی شامل متون، تصاویر و فعالیت‌ها در قالب ۱۴ درس و ۱۰۳ صفحه بر اساس میزان توجه به مولفه‌های ابعاد سلامت، فراوانی و درصد فراوانی داده‌های هر یک از مولفه‌ها طبق جدول زیر می‌باشد.

جدول ۴ فراوانی و درصد فراوانی میزان توجه به مولفه‌های ابعاد سلامت در کتاب علوم تجربی دوم ابتدایی

مجموع داده‌ها	سلامت اجتماعی	سلامت معنوی	سلامت روانی	سلامت جسمی	مولفه‌های ابعاد سلامت
۶۹	۲۸	۱۰	۴	۲۷	فراوانی
۱۰۰	۴۰٪/۵۸	۱۴٪/۴۹	۵٪/۸۰	۳۹٪/۱۳	درصد فراوانی

با توجه به یافته‌های حاصل در جدول شماره ۴ می‌توان گفت که کتاب علوم تجربی دوم ابتدایی به سلامت اجتماعی و سلامت جسمی بیشتر از سایر ابعاد سلامت پرداخته و به سلامت روانی بسیار کم پرداخته است.

جدول ۵ فراوانی و درصد فراوانی میزان توجه به مولفه‌های محیط زیست در کتاب علوم تجربی دوم ابتدایی

مجموع داده‌ها	مولفه‌های صوت	مولفه‌های خاک	مولفه‌های هوا	مولفه‌های آب	مولفه‌های زیست محیطی
۵۴	۱۳	۱۲	۱۸	۱۱	فراوانی
۱۰۰	۲۴٪/۰۷	۲۲٪/۲۲	۳۳٪/۳۳	۲۰٪/۳۸	درصد فراوانی

بر طبق یافته‌های موجود در جدول فوق می‌توان استنباط کرد که کتاب علوم تجربی دوم ابتدایی در میزان توجه به مولفه‌های آموزش محیط زیست به مولفه‌ی هوا بیشتر پرداخته و در مقابل به مولفه‌های مرتبط با آب نسبت به سایر مولفه‌های آموزش محیط زیست کمتر پرداخته است.

۳. میزان توجه محتوای کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی بر اساس ابعاد سلامت و مولفه‌های محیط زیست تا چه میزان است؟

پس از تحلیل و بررسی‌های صورت گرفته در تمام قسمت‌های محتوای کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی بر اساس مولفه‌های ابعاد سلامت در ۱۴ درس و ۱۱۲ صفحه و شمارش هر یک از مولفه‌ها فراوانی و درصد فراوانی داده‌های هر یک از مولفه‌ها طبق جدول می‌باشد.

جدول ۶ فراوانی و درصد فراوانی میزان توجه به مولفه‌های ابعاد سلامت در کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی

مولفه‌های ابعاد سلامت	سلامت جسمی	سلامت روانی	سلامت معنوی	سلامت اجتماعی	مجموع داده‌ها
فراوانی	۱۷	۷	۵	۳۰	۵۹
درصد فراوانی	۲۸٪/۸۱	۱۱٪/۸۶	۸٪/۴۸	۵۰٪/۸۵	۱۰۰

با عنایت به داده‌های جدول شماره ۶ که بیانگر فراوانی مولفه‌های ابعاد سلامت در کتاب علوم تجربی پایه سوم ابتدایی است می‌توان نتیجه گرفت که در این کتاب به مولفه‌ی سلامت اجتماعی بیشتر از سایر مولفه‌های سلامت پرداخته شده و در مقابل به مولفه‌ی سلامت معنوی کمتر پرداخته شده است.

جدول ۷ فراوانی و درصد فراوانی میزان توجه به مولفه‌های محیط زیست در کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی

مولفه‌های زیست محیطی	مولفه‌های آب	مولفه‌های هوا	مولفه‌های خاک	مولفه‌های صوت	مجموع داده‌ها
فراوانی	۳۳	۱۵	۹	-	۵۷
درصد فراوانی	۵۷٪/۸۹	۲۶٪/۳۲	۱۵٪/۱۹	-	۱۰۰

در بررسی میزان توجه کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی بر اساس مولفه‌های آموزش محیط زیست در جدول فوق، کتاب علوم تجربی به مولفه‌های آب بیشتر پرداخته و به مولفه‌های مرتبط با خاک کمتر پرداخته شده است. همچنین، کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی به مولفه‌های صوت هیچ توجهی نداشته است.

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با کنکاشی بر میزان توجه و تاکید به هر یک از مولفه‌های ابعاد سلامت و مولفه‌های آموزش محیط زیست در کتب علوم تجربی دوره ابتدایی صورت گرفت. نتایج بیانگر آن بود که کتب علوم تجربی به عنوان یکی از رسالت‌های مهم خود که پرداختن به مفاهیم مولفه‌های ابعاد سلامت و آموزش محیط زیست است به خوبی به این مولفه پرداخته اما میزان پرداختن به هر یک از مولفه‌ها چه در بعد سلامت و چه در بعد آموزش محیط زیست از یکنواختی، تعادل و فراوانی یکسانی برخوردار نبوده به طوری که کتب علوم تجربی به برخی از مولفه‌ها بیشتر پرداخته و در مقابل به برخی دیگر از مولفه‌ها کمتر از حد مطلوب پرداخته است.

کتاب علوم تجربی دوره اول ابتدایی در زمینه میزان توجه به هر یک از مولفه‌های ابعاد سلامت، به سلامت جسمی و سلامت اجتماعی بیشتر پرداخته و در مقابل به مولفه‌های ابعاد سلامت روانی و معنوی کمتر پرداخته است. با استناد به جداول شماره ۲، ۴ و ۶ می‌توان بصورت مقایسه‌ای بیان کرد که کتاب علوم تجربی اول ابتدایی به سلامت جسمی بیشتر و به سلامت معنوی کمتر پرداخته است. کتاب علوم تجربی دوم ابتدایی نیز در میزان توجه به مولفه‌های ابعاد سلامت، به سلامت اجتماعی بیشتر و به سلامت روانی کمتر پرداخته است. همچنین، کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی بر اساس مولفه‌های ابعاد سلامت، به سلامت اجتماعی بیشترین میزان توجه و در مقابل به سلامت معنوی کمترین میزان توجه را داشته است. این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های صاحب یار و زوار، عبدالرحمیان و همکاران، پاکار و همکاران، قندی و همکاران همسو است.

در تحلیل و بررسی‌های صورت گرفته شده از مولفه‌های ابعاد سلامت، سلامت جسمی آشناترین بعد از سلامت است. به نوعی می‌توان گفت سلامت جسمی بیشتر جنبه فردی دارد که کتاب درسی علوم تجربی توجه ویژه‌ای نسبت به این بعد از سلامت دارند. به طوری که در واکاوی تحلیل محتوای بین کتاب علوم تجربی دوره اول ابتدایی، علوم تجربی اول ابتدایی بیشتر و علوم تجربی سوم ابتدایی کمتر به این بعد از سلامت پرداخته‌اند. آشنایی فراگیران با اصول کلی سلامت و رعایت نکات بهداشتی در حیطه فردی و پیشگیری از بیماری‌های مختلف از عمده‌ترین اهداف سلامت جسمی بشمار می‌رود. کتاب علوم تجربی بیشتر در قالب متن، تصویر و بخش‌هایی چون نکته‌ی بهداشتی، ایمنی قبل از هر چیز، هشدار، نوشته‌های پاورقی متن با عنوان خواندن کلید یادگیری، فکر کنید و جمع‌آوری اطلاعات و .. به سلامت جسمی در سه حیطه‌ی دانشی، عاطفی و روانی حرکتی پرداخته است. این بخش از یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های عبدالرحمیان و همکاران، پاکار و همکاران و قندی و همکاران همسو می‌باشد.

سلامت روانی جنبه مهم دیگری از بعد سلامت است که معمولاً مورد سهل انگاری قرار می‌گیرد. در بررسی محتوای بین کتاب علوم تجربی دوره اول ابتدایی، کتاب علوم تجربی اول ابتدایی بیشترین میزان توجه و علوم تجربی دوم ابتدایی کمترین میزان توجه را به این بعد از سلامت داشته است. در مجموع، کتاب علوم تجربی دوره اول ابتدایی به مولفه سلامت روانی کم پرداخته و ضروری است تا بیشتر به این بعد از سلامت توجه شود. کتاب علوم تجربی بیشتر در قالب متن، تصویر و بخش‌هایی چون ایستگاه تفکر، علم و زندگی، آداب و مهارت‌های زندگی، جمع‌آوری اطلاعات بصورت فردی و گروهی و جملات آموزشی، انگیزشی و تاثیرگذار در پاورقی صفحات با عنوان خواندن کلید یادگیری بخصوص در کتاب علوم تجربی اول و دوم ابتدایی به سلامت روانی در سه حیطه دانشی، عاطفی و روانی حرکتی پرداخته است. این بخش یافته‌ها با نتایج پژوهش حدیدچی، ناطقی و سیفی، صاحب یار و زوار، عبدالرحمیان و همکاران، پاکار و همکاران همسو می‌باشند.

سلامت معنوی سومین بعد از سلامت می‌باشد که کمترین میزان توجه و اهمیت به این بعد از سلامت بوده است. بطوری که در بین محتوای کتاب علوم تجربی دوره ابتدایی، کتاب علوم تجربی پایه دوم ابتدایی بیشتر و در مقابل کتاب علوم

تجربی سوم ابتدایی کمتر به بعد مولفه سلامت معنوی پرداخته است. اما با نظر به اهمیت داشتن سلامت معنوی و تاثیرگذاری آن بر سایر ابعاد سلامت کتاب علوم تجربی در دوره ابتدایی به این مقوله بسیار کم پرداخته است که بیشتر در قالب متن و بخش‌هایی چون شگفتی‌های آفرینش، علم و زندگی و پاورقی‌های پایین برخی از صفحات کتاب درسی که بیشتر در حیطه‌های دانشی و عاطفی بوده است.

سلامت اجتماعی چهارمین بعد از سلامت است. در کنکاشی با بررسی محتوای بین کتب علوم تجربی دوره اول ابتدایی، کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی بیشترین میزان توجه و علوم تجربی دوم ابتدایی کمترین میزان توجه را به این بعد از سلامت داشته است. با این تفاسیر کتاب علوم تجربی به بعد سلامت اجتماعی بصورت مطلوب پرداخته است. اما نیاز است تا خود دانش‌آموز با همراهی معلم و والدین به خوبی بتواند به رشد و بالندگی سلامت اجتماعی برسند. کتب علوم تجربی دوره ابتدایی بیشتر در قالب متن، تصویر و فعالیت‌هایی چون ایستگاه فکر، کاوشگری، فعالیت گروهی، جمع‌آوری اطلاعات، آزمایش کنید، گفت‌وگو کنید، کار در کلاس، بیرون از کلاس، آداب و مهارت‌های زندگی، در اختیار شما، علم و زندگی، کار و فناوری و پاورقی‌های پایین برخی صفحات کتاب درسی و .. به سلامت اجتماعی در سه حیطه شناختی، عاطفی و روانی حرکتی پرداخته است.

بعد از بررسی مولفه‌های بعد سلامت، مولفه‌های آموزش محیط زیست در بین کتب علوم تجربی دوره اول ابتدایی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. آموزش و توجه به مفاهیم مولفه‌های محیط زیست از اهمیت والایی برخوردار است. آموزش حفاظت از محیط زندگی به کلیه اقشار جامعه و به‌ویژه کودکان و گنجاندن آن در برنامه‌های آموزشی و درسی آن‌ها از ضروری‌ترین اهداف آموزشی است. این نوع آموزش‌ها کمک می‌کند تا آن‌ها با پاسخگویی به تغییرات، نقشی سازنده در بهبود بخشیدن به زندگی و حفاظت از محیط زیست داشته باشند (جوانمرد، ۱۳۹۴).

محیط زیست همچون سلامت خود از خرده مولفه‌هایی تشکیل شده، مانند مسکن، حمل و نقل، گیاهان، جانوران، تنوع زیستی، آب آشامیدنی سالم و هوای پاک و ... در این پژوهش مولفه‌های سلامت محیط زیست شامل: آب، هوا، خاک و صوت در بین کتب درسی علوم تجربی دوره اول ابتدایی مورد بررسی و واکاوی قرار گرفت. پس از انجام بررسی، در هر یک از مولفه‌ها مشخص گردید که این کتب در زمینه آموزش مولفه‌های محیط زیست، به مولفه‌های آب و هوا بیشتر و به مولفه‌های خاک و صوت کمتر پرداخته است.

تحلیل و بررسی‌های صورت گرفته شده از مولفه‌های آموزش محیط زیست در بین محتوای کتب علوم تجربی دوره اول ابتدایی بر طبق جداول شماره ۳، ۵ و ۷ بصورت مقایسه‌ای بدین شرح می‌باشد که در میزان توجه به مولفه‌های مرتبط با آب، کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی بیشترین و کتاب علوم تجربی دوم ابتدایی کمترین میزان توجه را داشته‌اند. همچنین در بعد مولفه‌های مرتبط با هوا، کتاب علوم تجربی اول ابتدایی بیشترین و در مقابل کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی کمترین میزان توجه را به این مولفه داشته است. درخصوص مولفه‌های خاک، کتاب علوم تجربی اول ابتدایی بیشتر و

کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی کمتر به این مولفه‌ها پرداخته است. و در پایان نیز، در میزان توجه کتب درسی علوم تجربی براساس مولفه‌های صوت کتاب علوم تجربی دوم ابتدایی بیشتر به این مولفه پرداخته و در مقابل کتاب علوم تجربی سوم ابتدایی هیچ توجهی به این مولفه نداشته است که نیاز است بیشتر به این مولفه‌ها توجه شود. این بخش از یافته‌ها با نتایج پژوهش ماشاءاللهی و همکاران و جوانمرد و همکاران همسو می باشد.

محتوای کتب علوم تجربی دوره اول ابتدایی، بیشتر در قالب متن، تصویر و فعالیت هایی چون ایستگاه فکر، جمع‌آوری اطلاعات، آزمایش کنید، گفت‌وگو کنید، مقایسه کنید، گزارش کنید، کار در منزل، علم و زندگی، هشدار و پاورقی پایین برخی صفحات کتاب درسی بخصوص در پایه‌های اول و دوم ابتدایی به مولفه‌های آموزش سلامت محیط زیست در سه حیطه دانشی، عاطفی و روانی حرکتی پرداخته است.

با این تفاسیر به منظور بررسی بیشتر و گنجانیدن اهداف درسی مرتبط با مولفه‌های ابعاد سلامت و آموزش محیط زیست علاوه بر محتوای کتب درسی علوم تجربی، می‌توان از ظرفیت‌های سایر دروس در آموزش این مفاهیم استفاده کرد. همچنین، معلمان می‌توانند در حین آموزش خود، در مواردی که به برخی از ابعاد سلامت یا آموزش مولفه‌های محیط زیست کمتر پرداخته شده بنا به تشخیص و ضرورت می‌تواند مرتبط با موضوع اقدام به ارائه آموزش‌های تکمیلی بصورت عملی و کاربردی خارج از مباحث کتاب نماید. این اقدام از سوی معلم می‌تواند جبرانی بر کمبودهای احتمالی کتب درسی در برخی موارد و موضوعات حیاتی باشد. از طرفی نیز خانواده نقش غیر قابل انکار در تحقق اهداف سلامت دارد. بسیاری از مولفه‌های ابعاد سلامت و حتی محیط زیست در راستای وظایف مهم خانواده‌ها قرار دارند و آنان می‌توانند با آموزش‌های صحیح مفاهیم و اصول سلامت و رعایت عملی دستورالعمل‌های لازم به عنوان الگوی فرزندان نقش مهمی می‌توانند ایفا کنند. به بیان دیگر، خانواده‌ها می‌توانند با فراهم کردن محیطی مناسب و با آموزش‌ها و نظارت و پیگیری‌های مستمر خود می‌توانند فرزندان خود را به رعایت و عمل به مولفه‌های سلامت با هدف حفظ سلامتی آنان و کمک به سلامت محیط و حتی در جامعه تشویق و ترغیب نمایند و با رهنمودها و همراهی دلسوزانه خود می‌توانند زمینه ساز تحقق اهداف مهم سلامت و محیط زیست در تمام ابعاد باشند.

مراجع

علیپور، محمد؛ علیپور، فاطمه؛ قادری‌گسک، محمدرضا؛ سلم‌آبادی، امین. شهریور (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتب علوم تجربی پایه‌های اول تا ششم ابتدایی چاپ ۱۳۹۴ براساس مولفه‌های آموزش سلامت پیشنهادی سازمان بهداشت جهانی (WHO)، چهاردهمین همایش انجمن مطالعات برنامه درسی ایران، دانشگاه بوعلی سینا همدان.

نقشه تحول نظام سلامت جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت. شورای سیاستگذاری وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی. (۱۳۹۰).

World Health Organization Geneva (2003). Understanding skills- Based Health Educationkills, WHO information Series on school Health, P 12.

- صاحب یار، حافظ؛ زوار، تقی. (بهار ۱۳۹۸). تحلیل محتوای کتاب‌های پایه‌های دوره اول ابتدایی بر اساس مفروضه‌های نظام آموزش سلامت: مدل آنتروپی شانون. فصلنامه آموزش بهداشت و ارتقای سلامت ایران، دوره هفتم، شماره ۱، صص ۲۹-۲۱.
- حاتمی، حسین و جمعی از نویسندگان (۱۳۹۸). کتاب جامع بهداشت عمومی. چاپ اول، ویراست چهارم، مشهد: انتشارات ارجمند.
- حلم سرشت، پریش؛ دل پیشه، اسماعیل (۱۳۷۷). اصول بهداشت فردی، تهران: انتشارات چهر.
- دانشمند، پروانه. (ژوئن ۲۰۱۶). بررسی جایگاه مدارس در ارتقای بهداشت روانی جامعه. سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی، باتومی گرجستان.
- عابدینی بلترک، میمنت؛ منصور، سیروس؛ ترابی‌پور، سید محمد (۱۳۹۸). ارتقای سلامت در جامعه از طریق آموزش سلامت اجتماعی در کتب درسی. مجله پژوهش سلامت، دوره چهارم، شماره ۴، صص ۲۴۳-۲۳۵.
- ماشاءاللهی نژاد، زهرا؛ جعفری ثانی، حسین؛ مهram، بهروز؛ سعیدی رضوانی، محمود؛ جلایری نایین، شیوا. (زمستان ۱۳۹۸). تحلیل محتوای برنامه درسی درس علوم تجربی دوره ابتدایی از منظر توجه به مولفه‌های محیط زیست. پژوهش در برنامه ریزی درسی، سال شانزدهم، دوره ۲، صص ۱۳۸-۱۲۲.
- رضائی، مهدیه؛ نجفی، منظر؛ شفیعی، حسن. (پاییز ۱۴۰۰). میزان انطباق محتوای برنامه‌های درسی دوره ابتدایی با نیازهای مرتبط با ارتقای سواد محیط زیستی دانش‌آموزان در حوزه شناختی از دیدگاه معلمان. مطالعات آموزشی و آموزشگاهی، دوره ۱۰، شماره ۳، صص ۳۷-۶۵.
- حدیدچی، زهرا؛ ناطقی، فائزه؛ سیفی، محمد. (بهار و تابستان ۱۳۹۹). بررسی وضعیت موجود آموزش بهداشت روانی در برنامه‌های درس دوره متوسطه اول. نشریه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، شماره ۱۹، صص ۱۳۱-۱۲۱.
- عبدالرحمانی، شهرزاد؛ عظیمی، محمد؛ رضایی، سحر؛ فرج زاده، خدیجه. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتاب علوم پایه دوم ابتدایی از منظر توجه به آموزش مولفه‌های بهداشت و سلامت، همایش کشوری دانش موضوعی-تربیتی (دانش آموزش محتوا) آموزش علوم ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان اردبیل.
- پاکار، زهرا؛ سلیمانی فرد، سعیده؛ ترابی دلویی، مهدیه، (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتاب‌های علوم شش پایه دبستان با مولفه سلامت؛ دومین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و رفتاری، تهران
- قندی، عباس؛ جلیل پیران، ابراهیم؛ لایقی، رامین؛ بحرینی بروجنی، مجید. (اسفند ۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب فارسی مهارت خوانداری پایه دوم ابتدایی بر اساس مولفه‌های آموزش سلامت، دومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی و مطالعات اجتماعی ایران، قم.
- جوانمرد، فاطمه سادات؛ عسگری فرد جهرمی؛ فاطمه؛ دوست بین، فیروزه. (۲۹ بهمن ۱۳۹۴). تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی و علوم تجربی دوره ابتدایی ایران به لحاظ توجه به معضلات زیست محیطی؛ دومین کنفرانس بین‌المللی محیط زیست و منابع طبیعی موسسه عالی علوم و فناوری خوارزمی، شیراز.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه. (۱۳۹۹). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، چاپ سی و چهارم، تهران: نشر آگه.
- محمدی مهر، غلامرضا. (۱۳۸۹). روش تحلیل محتوا (راهنمای عملی تحقیق)، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانش.